

PIRMASIS BAJERBURGAS: KUR PLANUOTA ĮKURTI UŽKARIAUTOS LIETUVOS SOSTINĘ?

Vytenis Almonaitis

ABSTRACT

This article deals with Bayerburg Castle, built by the Teutonic Order on the banks of the River Nemunas in historical Žemaitija, and mentioned in 1337–1344. Supported by the Emperor Louis IV (the Bavarian), the Crusaders planned Bayerburg to be the capital of conquered Lithuania. Although their plans were never fulfilled, the construction of the castle and the immediate attack on it were significant events in the Medieval history of Lithuania. The aim of this article is to re-localise Bayerburg Castle. In seeking to determine where the castle was actually built, the author re-examines the Chronicle of Wigand of Marburg and other written sources referring to Bayerburg. He discusses the hypothesis put forward in 2004–2005 that this Teutonic castle should be localised at Plokščiai hill-fort (in the Šakiai district), and re-evaluates the arguments that led to the refutation of the previous interpretation, according to which Bayerburg was at Veliuona (in the Jurbarkas district). The article concludes that the Plokščiai hypothesis is poorly substantiated, and the previous idea that Bayerburg should be localised at Veliuona must be 'reinstated'.

KEY WORDS: Teutonic Order, Teutonic castles, Crusaders, Žemaitija, Bayerburg Castle, Veliuona.

119

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje rašoma apie 1337–1344 m. Nemuno pakrantėje, istorinėje Žemaitijoje, stovėjusią Vokiečių ordino Bajerburgo pilį. Statydamas šią pilį, Ordinas ir jį rėmęs imperatorius Liudvikas IV Bavaras planavo, kad Bajerburgas ilgainiui taps užkariautos Lietuvos sostine. Nors šis planas liko neįgyvendintas, pilies pastatymas ir netrukus vykęs jos puolimas laikytini itin reikšmingais Lietuvos viduramžių istorijos įvykiais. Šio straipsnio tikslas – pakartotinai lokalizuoti Bajerburgo pilį. Siekiant tikslo, kelti uždaviniai dar kartą išanalizuoti Vygando Marburgiečio kroniką ir kitus rašytinius šaltinius, kuriuose minimas Bajerburgas, aptarti 2004–2005 m. iškelta hipotezė, kad ši kryžiuočių pilis lokalizuotina Plokščių piliakalnyje, įvertinti argumentus, kuriais remiantis buvo atsisakyta seniau vyravusios hipotezės apie Bajerburgo vietą Veliuonos piliavietėje. Tyrimo išvadose konstatuojama, kad naujoji hipotezė apie Bajerburgo vietą Plokščiuose yra nepakankamai pagrįsta, tuo tarpu seniau keltoji, kad Bajerburgas lokalizuotinas Veliuonoje, turi būti „reabilituota“.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Vokiečių ordinas, Vokiečių ordino pilys, kryžiuočiai, Žemaitija, Bajerburgo pilis, Veliuona.

Vytenis Almonaitis, dr. associate professor, Vytautas Magnus University, Faculty of Humanities, Department of History, V. Putvinskio g. 23-407, LT-44343 Kaunas, Lithuania. Email: vytenis.almonaitis@vdu.lt.

Įvadas

Rašytiniuose šaltiniuose minima apie 30 etninėje Žemaitijoje ir Nemuno pakrantėse, Jurbarko–Kauno ruože (istorinėje Žemaitijoje), stovėjusių ir nuo Vokiečių ordino antpuolių kraštą gynusių pilių. Daugelis jų kelių kartų istorikų pastangomis sėkmingai lokalizuotos. Piliakalniai, ant kurių stovėjo šios pilys – Batakių, Bubių, Medvėgalio, Seredžiaus, Veliuonos ir kiti – yra virtę ypatingomis istorinės atminties puoselėjimo vietomis.

Kronikose bei aktuose dažnai įvardijamos ir Lietuvoje stovėjusios kryžiuočių pilys. Nuosekliai įgyvendindamas planą užkariauti Lietuvą ar bent vakarinę jos dalį, Vokiečių ordinas nuo XIII a. vidurio iki XV a. pradžios jas rikiavo Nemuno pakrantėse ir kitur. Kryžiuočiai iš šių tvirtovių rengdavo karo žygius į Žemaitiją bei Rytų Lietuvą. Prie šių pilių vyko atkaklios kovos, jų puolimams neretai vadovaudavo didieji kunigaikščiai. Lietuvos Respublikos teritorijoje būta keliolikos kryžiuočių tvirtovių. Tačiau tik trys iš jų – Georgenburgas (trečiasis Bajerburgas), Dubysa ir antrasis Bajerburgas – yra, rodos, sėkmingai lokalizuotos ir sutapatintos su išlikusiomis Kalnėnų bei Seredžiaus piliavietėmis ir Maštaičių (Narkūnų) piliakalniu. Marienverderio, Gotesverderio ir Kenigsburgo vietos taip pat žinomos, tačiau jų piliavietės sunykusios. Tai dar kartą primena, kokia kultūrine verte pasižymi išlikusios Ordino piliavietės, kurias Lietuvoje tegalime suskaičiuoti ant vienos rankos pirštų.

Tolesnis Vokiečių ordino pilių lokalizavimas – svarbus šiandienos istorikų tikslas. Tuo labiau kai kalbama apie pilį, kurią norėta paversti pagrindine atramine baze karo žygiams į žemaičių ir lietuvių žemes, išugdyti iki arkivyskupijos centro ir planuotos užkariauti Lietuvos sostinės. Tokios pilies vieta laikytina europinės ar bent nacionalinės reikšmės istorijos paminklu. Turimas omenyje Bajerburgas, lietuviškai – Bavarijos pilis, kurią, suorganizavęs didžiulę karinę ekspediciją, Vokiečių ordinas pastatė 1337 m. pavasarį ir naudojo iki 1344-ųjų. Tokį patį pavadinimą turėjo dar dvi vėliau kitose vietose pastatytos Vokiečių ordino pilys, todėl šiame straipsnyje aptariama tvirtovė vadinama pirmuoju Bajerburgu.

Vos šią pilį pastačius, 1337-ųjų vasarą, ją apgulė Lietuvos kariuomenė, kurią atvedė pats Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas. Kovos prie Bajerburgo sienų vyko maždaug tris savaites. Aprašydamas jas, kronikininkas įvardijo lietuvių vėliavą. Tai pirmas šio itin svarbaus tautai ir valstybei simbolio paminėjimas rašytiniuose šaltiniuose. Žinoma, kad puldamas Bajerburgą žuvo „Trakų karalius“. Ilgai manyta, kad tai buvo Gediminas, tačiau pastaruoju metu įsivyravo nuomonė, jog turėtas omenyje submonarchas, antras pagal rangą kunigaikštis Lietuvos valstybėje, greičiausiai turėjęs Vytauto vardą. Šie faktai dar labiau pabrėžia pirmojo Bajerburgo reikšmę ir tikslios jo vietos paieškos būtinybę.

Pradedant tyrimą, verta apžvelgti rašytinius šaltinius, kuriuose minimas pirmasis Bajerburgas. Turint omenyje, kad kalbama apie XIV a. pirmosios pusės įvykius, jų yra ne taip jau mažai. Pilies paskirtis įvardyta 1337 m. imperatoriaus Liudviko IV Bavaro Vokiečių

ordinui išduotame donaciniame akte, kuriuo šis „dovanojo“ Vokiečių ordinui visas lietuvių žemes¹. Plačiausiai pirmasis Bajerburgas aprašytas Vygando Marburgiečio kronikoje. Tiksliau – 1464 m. Konrado Geseleno paskubomis atliktame jos vertime į lotynų kalbą ir XVI a. darytuose Gdansko kronikininko Casparo Schützo išrašuose iš dingusio kronikos originalo². Apie Bajerburgą rašę tyrinėtojai dažniausiai ir remiasi trimis minėtais šaltiniais. Tačiau ši pilis daugiau ar mažiau dar paminėta Torunės analuose, Detmaro ir Olyvos kronikose, Sembos kanauninko tekste, Mikalojaus Jerošiniečio kronikoje, vadinamojoje Hiobo knygoje³. Tad atliekant išsamų tyrimą, būtina įvertinti ir šiuos šaltinius. Įvykiai prie Bajerburgo aprašomi ir kiek vėlesnėje Jano Długoszo kronikoje. Tiesa, jau vien faktas, kad čia jie datuojami 1307 m., apsirinkant 30 metų, verčia šį šaltinį naudoti itin atsargiai⁴.

Pirmasis Bajerburgas nuo seno minimas istoriografijoje. 1582 m. išleistoje Motiejaus Strijkovskio kronikoje, kuri laikoma pirmąja spausdintine LDK istorija, gana plačiai aprašomas Lietuvos kariuomenės vykdytas šios pilies puolimas ir lietuvių kunigaikščio (M. Strijkovskio teigimu, – Gedimino) žūtis⁵. Albertas Vijūkas-Kojelavičius 1650 m. išleistame pirmajame „Lietuvos istorijos“ tome taip pat teigė, kad kunigaikštis Gediminas „su didelėmis jėgomis“ užpuolė Bajerburgą ir kitą Vokiečių ordino pilį⁶. Teodoras Narbutas „Lietuvių tautos istorijos“ ketvirtajame tome, išėjusiame 1838 m., Bajerburgo pastatymo ir puolimo temoms skyrė net tris knygos skyrelius⁷. Tvirtovė trumpai aprašyta ir Jono Basanavičiaus veikale „Apie senovės Lietuvos pilies“⁸.

Daugelyje minėtų šaltinių aiškiai pasakyta, kad pirmasis Bajerburgas buvo pastatytas Veliuonos apylinkėse. Tad apytikrą pilies vietą įvardyti nebuvo sunku, tai padaryta jau seniai. Tiesa, nuomonės dėl konkrečios pirmojo Bajerburgo vietos išsiskyrė. Prūsijos istorikas Johannesas Voigtas manė, kad ji stovėjo ant Maštaičių (Narkūnų) piliakalnio, dunksančio kairiajame Nemuno krante, priešais Skirsnemunę⁹. Lenkijos

¹ *Preußisches Urkundenbuch*. Bd. III. Lfg. 3: 1335–1341. Hrsg. von Max HEIN. Marburg, 1975, Nr. 134, S. 96–100; *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedemine illustrans = Gedimino laiškai*. Sud. S. C. ROWELL. Vilnius, 2003, nr. 68, p. 254–257.

² WIGAND von Marburg. Die Chronik. In *Scriptores rerum Prussicarum*. Hrsg. von Theodor HIRSCH, Max TÖPPEN, Ernst STREHLKE (toliau SRP). Bd. 2. Leipzig, 1863, S. 492–497, 501; VYGANDAS Marburgietis. *Naujoji Prūsijos kronika*. Moksl. red. Kęstutis GUDMANTAS. Vilnius, 1999, p. 85–86, 89, 221–226; WIGAND von Marburg. *Nowa kronika pruska*. Red. Sławomir ZONENBERG, Krzysztof KWIATKOWSKI. Toruń, 2019, s. 204–207, 214–217.

³ CANONICUS Sambiensis. Epitome gestorum Prussie. In SRP, Bd. 1. Leipzig, 1861, S. 281; Schlussrede einer Uebersetzung des Buches Hiob. In NICOLAUS v. Jeroschin. *Di Kronike von Pruzinlant*. In *Ibid.*, S. 646; Die ältere Chronik und die Schrifttafeln von Oliva. In *Ibid.*, S. 717; ANNALISTA Thorunensis vs DETMAR von Lübeck vs JOHANN von Posilge. Chronik. In SRP, Bd. 3. Leipzig, 1866, S. 72; Die Chroniken von Oliva und Bruchstücke alterer Chroniken. In SRP, Bd. 5. Leipzig, 1874, S. 613.

⁴ DLUGOSSIUS, Joannis. *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*. Lib. 9. Varsaviae, 1978, s. 48–49.

⁵ STRYJKOWSKI, Maciej. *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszyskiej Rusi*. T. 1. Warszawa, 1846, s. 384–385.

⁶ VIJŪKAS-KOJELAVIČIUS, Albertas. *Lietuvos istorija*. Vilnius, 1988, p. 216.

⁷ NARBUTAS, Teodoras. *Lietuvių tautos istorija*. T. IV. Vilnius, 1997, p. 473–480.

⁸ BASANAVIČIUS, Jonas. *Rinkiniai raštai*. Sud. Danutė KRIŠTOPAITĖ. Vilnius, 1970, p. 93–94.

⁹ VOIGT, Johannes. *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*. Bd. 4: *Die Zeit von der Unterwerfung der Preussen 1283 bis zu Dieterichs von Altenburg Tod 1347*. Königsberg, 1830, S. 545.

tyrinėtojas Aleksanderis Połujański, lokalizuodamas Bajerburgą ant pilies kalno prie Gelgaudiškio, aišku, taip pat turėjo omenyje tą patį piliakalnį¹⁰. Tuo tarpu T. Narbutas nurodė, kad Bajerburgas stovėjo „per ketvirtį mylios nuo Veliuonos“. Taigi, nors jos neįvardijo, greičiausiai istorikas turėjo omenyje Veliuonos piliavietę, vadinamą Pilaitėmis¹¹. Sunku pasakyti, kuris tyrinėtojas pirmasis šį archeologijos paminklą konkrečiai sutapatino su Bajerburgu. Faktas, kad tokią mintį dar 1846 m. kėlė knygos „Senovės Lenkija“ autoriai Michałas Baliński ir Tymoteusz Lipiński. Jie rašė, kad ketvirtis mylios nuo Veliuonos yra „platus apkasas“ (*rozległy okop*), kurį juosia trys eilės pylimų. Bandydami pagrįsti savąją hipotezę, tyrinėtojai taip pat teigė, jog ties „apkasu“ per Nemuną buvęs tiltas, jo poliai vandeniui nusekus tebematomi. Nors žmonės kalvą vadina Švedų šancu (*szwedzkim szanćem*), čia gausiai randami senesni geležiniai radiniai leidžia manyti, jog tai – 1337 m. pastatytojo Bajerburgo vieta¹². Matyt, toks teiginys XIX a. laikytas gana pagrįstu, jį savo sudarytame Kauno gubernijos archeologijos paminklų atlase perteikė Fiodoras Pokrovskis¹³.

Prieškariu šią hipotezę atgaivino ir aktualizavo istorikas Kazys Paunksnis, bandęs lokalizuoti šaltiniuose minimas Vokiečių ordino pilis ir tuo tikslu išvaikščiojęs Nemuno pakrantes. 1934 m. išleistame „Lietuviškosios enciklopedijos“ antrajame tome šis autorius teigė, kad pirmasis Bajerburgas lokalizuotinas „ten, kur šiandien įteka Gistus upelis į Nemuną, yra dvi aukštumos, pilaitėmis vadinamos“¹⁴. Ši informacija pakartota „Lietuvių enciklopedijos“ antrajame tome, išleistame 1954 m.¹⁵

Vėliau būta nuklydimų, pavyzdžiui, Zenonas Ivinskis, maišydamas antrojo (naujojo) Marienburgo ir pirmojo Bajerburgo pilis, rašė, kad pastaroji stovėjo „tarp Veliuonos ir Pieštės prie upelės Kvalkės“¹⁶. Vis dėlto sovietmečiu dar labiau įsigalėjo nuomonė, kad Bajerburgas lokalizuotinas Veliuonos piliavietėje, vadinamoje Pilaitėmis. 1965 m. vykę archeologiniai tyrimai, kuriems vadovavo Adolfas Tautavičius, patvirtino, jog XIV a. pirmojoje pusėje šioje vietoje tikrai stovėjo Vokiečių ordino pilis¹⁷.

1984–2002 m. apie Bajerburgą rašyta daug, tačiau dažniausiai analizuotos kitos problemos: ar puldamas Bajerburgą žuvęs „Trakų karalius“ buvo kunigaikštis Gediminas, kokia „ugnine ietimi“ į lietuvius šaudė kryžiuočiai, ir kitas¹⁸. Pilies lokalizacijos problema

¹⁰ POŁUJAŃSKI, Aleksander. *Wędrówki po gubernii Augustowskiej w celu naukowym odbyte*. Warszawa, 1859, s. 388–389.

¹¹ NARBUTAS, T. Op. cit., p. 475.

¹² BALIŃSKI, Michał; LIPIŃSKI, Tymoteusz. *Starożytna Polska*. T. III. Warszawa, 1846, s. 552–554.

¹³ POKROVSKII, Fedor. *Arkheologicheskaia karta Kovenskoj gubernii*. Vil'na, 1899, s. 136–137.

¹⁴ P[AUNKS]NIS, K[azys]. Bajerburgas. *Lietuviškoji enciklopedija*. T. II. Kaunas, 1934, p. 700–701.

¹⁵ Bajerburgas. *Lietuvių enciklopedija*. T. II. Boston, 1954, p. 51.

¹⁶ IVINSKIS, Zenonas. *Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*. Roma, 1978, p. 236.

¹⁷ TAUTAVIČIUS, Adolfas. Kryžiuočiai ties Veliuona. *Mokslas ir gyvenimas*. 1965, nr. 10, p. 29–31; TAUTAVIČIUS, Adolfas. Seniausia praeitis. In *Veliuona* (Lietuvos valsčiai, kn. 7). Sud. Vida GIRININKIENĖ, Povilas KRIKŠČIŪNAS, Irena SELIUKAITĖ. Vilnius, 2001, p. 70–77.

¹⁸ Pavyzdžiui: GUDAVIČIUS, Edvardas. Kas žuvo 1337 m. prie Bajerburgo? *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A*, 1984, t. 4 (89), p. 92–99; NIKŽENTAITIS, Alvydas. Dar kartą apie tai „Kas žuvo prie

nebuvo keliama, nes, matyt, laikyta nebeaktualia. Pavyzdžiui, A. Tautavičiaus straipsnyje, publikuotame monografijoje „Veliuona“ (2001), be diskusijų teigiama, kad pirmasis Bajerburgas buvo pastatytas vadinamosiose Pilaitėse¹⁹. 2002 m. kunigaikščio Gedimino žūties problemai skirtame straipsnyje Romas Batūra taip pat neabejodamas rašė, kad Bajerburgas „statytas kiek žemiau (vakariau) Veliuonos buvusioje saloje, dabar virtusioje Nemuno dešiniuoju krantu, žmonių vadinamose Pilaitėse“²⁰.

Situacija pasikeitė, kai savo nuomonę dėl pirmojo Bajerburgo vietos viešai išsakė archeologas Gintautas Zabiela. 2001 m. rašytame straipsnyje apie motus jis išreiškė pirmąsias abejones, ar logiška Veliuonos Pilaitėse lokalizuoti Bajerburgą²¹. 2004 m. ir 2005 m. tyrinėtojas paskelbė straipsnių anglų ir lietuvių kalbomis, kuriuose, remdamasis įvairiais argumentais, kritikavo vyravusią nuomonę, jog ši Ordino tvirtovė lokalizuotina Veliuonos piliavietėje. Kartu G. Zabiela išklėlė naują hipotezę, kad pirmasis Bajerburgas stovėjo ant Plokščių piliakalnio²². Minimo autoriaus ir Zenono Baubonio sudarytame Lietuvos piliakalnių atlase taip pat teigiama, kad Pilaitėse stovėjo kita bevardė Vokiečių ordino pilis, ne Bajerburgas²³.

Minėtieji G. Zabielos straipsniai – gerai argumentuoti, naujajai hipotezei, regis, niekas nepaprieštaravo, tad ji netruko įsitvirtinti. Vis dėlto įsigilinus į pirminius šaltinius, aiškėja, kad pirmojo Bajerburgo vietos problemą verta aptarti pakartotinai.

Vokiečių ordino pilys prie Veliuonos 1336–1337 m.

Diskusiją galima pradėti nuo klausimo, kiek Vokiečių ordino pilių 1337 m. buvo pastatyta Veliuonos apylinkėse? Pirmiausia pažymėtina, kad Ordinas, vadovaujamas didžiojo magistro Dietricho von Altenburgo, čia bandė įsitvirtinti dar 1336 m., kai užėmė Pilėnų pilį. Vygando Marburgiečio kronikoje apie tai sakoma: „tais pačiais metais magistras Dietrichas pastatydino prieš stabmeldžius Marienburgo pilį Romainių saloje, tarp Veliuonos ir Pieštės“. Bet lietuviai „stoją prieš brolių būrį su didele kariuomene

Bejerburgo?“ *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A*, 1987, t. 1 (98), p. 31–43; GUDAVIČIUS, Edvardas. Ką reiškė „ugninė ietis“ (*telum igneum*) Vygando kronikoje? *Lietuvos istorijos metraštis. 1984 metai*. Vilnius, 1985, p. 78–80; BATŪRA, Romas. Veliuona – Lietuvos gynybos skydas kare su Kryžiuočių ordinu. In *Veliuona...*, p. 93–100.

¹⁹ TAUTAVIČIUS, Adolfas. Seniausia praeitis..., p. 70–71.

²⁰ BATŪRA, Romas. Lietuvos karaliaus Gedimino kova prie Bajerburgo (Veliuonos) ir žūties problema. *Istorija*, 2002, t. 54, p. 28.

²¹ ZABIELA, Gintautas. Nuo medinės prie mūrinės pilies (Motai Europoje ir Lietuvoje). In *Lietuvos pilių archeologija*. Sud. Jonas GENYS, Vladas ŽULKUS. Klaipėda, 2001, p. 20–22.

²² ZABIELA, Gintautas. Castle warfare between Lithuania and the Order in Lover Panemunė in the late Middle Ages. In *Castella Maris Baltici, 6, 2001: Reports of Symposium* (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae, VII). Ed. by Albinas KUNCEVIČIUS. Vilnius, 2004, pp. 211–218; ZABIELA, Gintautas. Bajerburgo pilis. *Lietuvos archeologija*, 2005, t. 28, p. 163–174.

²³ *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. T. II. Sud. Zenonas BAUBONIS, Gintautas ZABIELA. Vilnius, 2005, p. 240.

ir jėga išstūmė magistrą iš tos vietos²⁴. Vos pradėta statyti, matyt, dar neužbaigta pilis buvo sugriauta²⁵. Gerokai didesnė karinė ekspedicija įvyko 1337 m. Ja siekta užblokuoti, o vėliau ir užimti svarbiausią iš stovėjusių žemutinėje Panemunėje (žemiau Neries žiočių) lietuvių pilį – Veliuoną. Prie kryžiuočių prisijungė daugelis kryžininkų, tarp jų ir imperatoriaus Liudviko IV Bavariečio giminaitis Bavarijos kunigaikštis Henrikas. Pagerbiant šį ypatingą kryžininką, čia aptariama pilis ir buvo pavadinta Bajerburgu.

G. Zabielos nuomone, įgyvendinant ekspedicijos tikslus, buvo pastatytos trys pilys: Marienburgas, Bajerburgas ir pastarąjį dengusi „bevardė pilaitė netoli Veliuonos“²⁶. Taip teigdamas, autorius pirmiausia rėmėsi Casparo Schützo išrašu iš Vygando Marburgiečio kronikos, kuriame 1337 m. įvykių prie Veliuonos kontekste tikrai minimi Vokiečių ordino didžiojo magistro paliepimu įrengti trys dideli statiniai – *drei grosze schüttungen*²⁷. Kaip teisingai pažymėjo G. Zabiela, lietuviškame kronikos tekste sąvoka *Schüttungen* išversta neteisingai: rašoma, kad buvo įrengti trys keliai, nors reikėtų rašyti sampilai²⁸. Tačiau ar galima teigti, kad *Schüttungen* – tai ne šiaip sampilai, o pilys? Iš tikrųjų dabartinėje vokiečių kalboje sąvoka *Schüttung* turi kelias reikšmes. Be kita ko, ji vartojama tekstuose apie hidrotechniką, kur reiškia iš žemės ar medienos pastatytą užtvanką²⁹. Pirmu atveju ją galima pavadinti ir sampilu. Tačiau vadinamosios *Mittelhochdeutsch* kalbos, kuri vartota XIV a., žodyne nurodoma, jog veiksmažodis *schütten*, be kita ko, atitinka tebevartojamus žodžius *bewahren* – saugoti, *schützen* – ginti³⁰. Taigi šiuo atveju, verčiant *Schüttungen* į lietuvių kalbą, bene labiausiai tiktų terminas *gynybiniai įtvirtinimai* arba *gynybiniai pylimai*.

Svarbiau žinoti, kur tie *Schüttungen* buvo pastatyti. Casparas Schützas sako, kad šie gynybiniai įtvirtinimai buvo įrengti po to, kai didžiojo magistro Dietricho von Altenburgo vedama kariuomenė „sutvirtino“ Bajerburgo pilį, nuniokojo Lietuvą, parsivedė daug belaisvių, parsigabeno į Prūsiją didelį grobį. Tik „paskui jis įsakė ten prie [krašto] sienų supilti tris didelius gynybinius įtvirtinimus ir suręsti bokštus“ tam, „kad lietuviai negalėtų lengvai užpulti tos Sembos (šaltinyje – *Samland*) vietos“. Vadinasi, čia jau kalbama ne apie karo žygį į Panemunę, ne apie Veliuonos apylinkes, o apie Sembos paribius! Vadinasi, 1337 m. kryžiuočiai vykdė kelis „projektus“ – pavasarį įsitvirtino prie Veliuonos, netrukus ėmėsi gynybinių įtvirtinimų statybos, pagrįstai tikėdamiesi atsakomųjų lietuvių smūgių. Tokią įvykių versiją patvirtintų faktas, kad

²⁴ WIGAND von Marburg. Die Chronik..., S. 490; VYGANDAS Marburgietis. Op. cit., p. 84; WIGAND von Marburg. *Nowa kronika...*, s. 198–199.

²⁵ Teiginys, kad 1336 m. Nemuno saloje buvo statoma Georgenburgo (Jurbarko) pilis, yra klaidingas: BARONAS, Darius. Kariuomenė. In BARONAS, Darius; DUBONIS, Artūras; PETRAUSKAS, Rimvydas. *Lietuvos istorija. T. 3: XIII a. – 1385 m. Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*. Vilnius, 2011, p. 386–387, 562.

²⁶ ZABIELA, G. Bajerburgo pilis..., p. 166.

²⁷ WIGAND von Marburg. Die Chronik..., S. 494.

²⁸ VYGANDAS Marburgietis. Op. cit., p. 222.

²⁹ Wörterbuchnetz. Trier Center for Digital Humanities, Universität Trier [interaktyvus], 2011, [žiūrėta 2019-08-30]. Prieitis per internetą: <http://woerterbuchnetz.de/cgi-in/WBNetz/wbgui_py?sigle=DWB&mode=Vernetzung&lemid=GS19762#XGS19762>.

³⁰ LEXER, Matthias. *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. 37. Aufl. Leipzig, 1986, S. 189.

šiauriniame Sembos pakraštyje, pietinėje Kuršių nerijos dalyje, prie Šarkuvos (vok. *Sarkau*, rus. *Lesnoj*) bažnytkaimio, nuo Kuršių marių iki Baltijos jūros tikrai nusitęsias gynybinis pylimas. Netoliese, prie Kranto (vok. *Cranz*, rus. *Zelenogradsk*), iki XIX a. pabaigos būta kito panašaus pylimo. Šiuos senovės paminklus neseniai aprašė archeologas Vladimiras Kulakovas, kuris linkęs juos datuoti vikinginiu laikotarpiu³¹. Tačiau pylimai rimčiau netyrinėti, tad neatmestina, kad jie galėjo būti įrengti ir XIV a., siekiant užtvirti Lietuvos kariuomenės mėgtą karo kelią į Sembos pusiasalį³².

Kitose savojo teksto dalyse Casparas Schützas įvardija tik dvi Vokiečių ordino ir jo tal-kininkų prie Veliuonos 1337 m. pastatytas pilis. Jo teigimu, didysis magistras „skersai išilgai niokojo priešų kraštą, nes tie buvo nuviję šalin jo kariuomenę, stačiusią Marienburgą. Ir įsakė šių pilį užbaigti bei apginkluoti, kad įgula ir gyventojai galėtų patikimai atremti priešų antpuolį. Paskui jis naujai sutvirtina Bavarijos pilį ir ten palieka stiprią įgulą“³³. Toliau Casparas Schützas jau rašo apie Bajerburgo puolimą.

Konrado Geseleno atliktame Vygando kronikos vertime taip pat minimos tik dvi pilys. Čia sakoma, kad kryžiuočiai ir jiems talkinę kryžininkai, „plaukdami laivais, su didele kariuomene vyksta į Lietuvą, į vieną salą arti Veliuonos, kur apsitveria. Stato tenai du [pilies] pastatus (*duas domos*)³⁴, iš kurių ginasi. Netoliese pastato dar kitą stiprią pilį (*fortem domum*), kurios įtvirtinimams davė 100 karių, o [magistras] pilies reikalui paskyrė 40 smarkių [Ordino] brolių su tokiu pat skaičiumi šaulių. Be notangų ir sembų, paskyrė taip pat daug vitingų apsaugai ir apylinkių žvalgymui“. Informacija apie tris gynybinius įtvirtinimus Sembos paribyje šiame tekste praleista. Toliau rašoma apie lietuvių vykdytą Bajerburgo puolimą. Be kita ko, sakoma: „vienas brolis, Tilmanas iš Zunpacho (*Tilermannus de Sunpach*), šaulių vadas, padegamąją strėlę uždegė vėliavą ir tuoj po to pataikė strėlę stabmeldžių Trakų karaliui į sprandą tarp menčių, ir [jis] mirė“³⁵.

Casparas Schützas ir Konradas Geselenas naudojosi tuo pačiu kronikos originalu. Kadangi Casparas Schützas pirmiausia aprašė Marienburgą, tai aišku, kad Konrado Geseleno vertime minima pilis saloje prie Veliuonos su dviem pastatais – Marienburgas³⁶. Kitoje abiejų tekstų dalyje aprašyta „stipri“ pilis su „stipria įgula“ neabejotinai yra Bajerburgas.

³¹ KULAKOV, Vladimir. Dlinnye valy Sambii. *Res Humanitariae*. 2018, t. 23, p. 11–21.

³² Tikėtina, kad tie patys trys „Prūsų žemės apsaugai“ skirti objektai minimi kitoje Vygando Marburgiečio kronikos vietoje. Apytikriai 1340 m. įvykių kontekste rašoma apie lietuviams turėjusius trukdyti tris kelius su fosomis, kurie galbūt vedė prie tų gynybinių įtvirtinimų ar ėjo išilgai jų: WIGAND von Marburg. *Die Chronik...*, S. 497; VYGANDAS Marburgietis. Op. cit., p. 87.

³³ WIGAND von Marburg. *Die Chronik...*, S. 494; Vygandas Marburgietis. Op. cit., p. 221–222. Nors čia iškeltas kitas klausimas, šioje citatoje verta atkreipti dėmesį į pastabą „naujai sutvirtina“. Ji sako, kad ir Bajerburgo pilies statybos galėjo būti pradėtos anksčiau nei 1337 m.

³⁴ Lietuviškame kronikos tekste sąvoka *domos* kažkodėl verčiama į žodį *papiliai*. Kaip jau yra pastebėjęs G. Zabiela, čia labiau tinka žodis *pastatai*. Faktiškai kalbama apie dvi pilies dalis.

³⁵ WIGAND von Marburg. *Die Chronik...*, S. 493–494; VYGANDAS Marburgietis. Op. cit., p. 85–86; WIGAND von Marburg. *Nova kronika...*, s. 204–207.

³⁶ Teiginys, kad Konrado Geseleno išverstame Vygando Marburgiečio kronikos tekste minimi *duas domos* tai – Bajerburgas, o *fortem domum* – Marienburgas, greičiausiai yra klaidingas: BATŪRA, R. Lietuvos karaliaus Gedimino kova..., p. 28; BATŪRA, R. Veliuona – Lietuvos gynybos skydas..., p. 93.

J. Długoszas, rašydamas apie įvykius prie Veliuonos, įvardija Fridbarką (*Fridbark*) ir Bajerburgą (*Bejyer, Bavarie*). Taigi ir jis mini ne tris, o tik „dvi naujas pilis“ (*duo castra nova*)³⁷. Tiesa, akivaizdu, kad J. Długoszo kronikoje įsivėlusį klaidą. Frydeburgo (*Fredeburg, Fredeberg*) pilis buvo suresta tik 1407 m. Labiausia tikėtina, kad ji stovėjo Panemunėje, ruože tarp Seredžiaus ir Raudondvario. 1409 m. Frydeburgą užėmė žemaičių kariuomenė³⁸.

Trumpiau 1337-ųjų įvykius aprašančiuose šaltiniuose – Torunės analuose, Detmaro ir Olyvos kronikose, Sembos kanauninko tekste, Mikalojaus Jerošiniečio kronikoje, vadinamojoje Hiobo knygoje – Marienburgas neminimas, įvardijama tik viena svarbiausia pilis – Bajerburgas³⁹.

Apibendrinus šaltinių duomenis galima teigti, kad juose yra žinių tik apie dvi Veliuonos apylinkėse 1337 m. pastatytas pilis, trečioji pilaitė neįvardijama. Padarius tokią išvadą, pirmojo Bajerburgo lokalizavimo galimybės labai padidėja. Mat vienos iš dviejų minėtų pilių – Marienburgo – apytikrė vieta žinoma. Kaip minėta, Vygando kronikoje aiškiai pasakyta, kad ji stovėjo Romainių saloje, tarp Veliuonos ir Pieštės pilių⁴⁰. Pastaroji lietuvių pilis lokalizuojama ant Seredžiaus piliakalnio⁴¹, tad aišku, kad Marienburgas buvo pastatytas Veliuonos „užnugaryje“, į rytus nuo jos⁴². Kadangi archeologinių tyrimų būdu įrodyta, kad į vakarus nuo Veliuonos esančiose Pilaitėse tuo pačiu metu taip pat egzistavo kita Vokiečių ordino pilis, labiausiai tikėtina, jog čia būta Bajerburgo.

126

Lietuvoje statytų Vokiečių ordino pilių vietos

Nors tokia tikimybė nėra didelė, galima daryti prielaidą, kad rašytiniuose šaltiniuose minimos ne visos Vokiečių ordino pilys. Todėl verta aptarti G. Zabelos hipotezę, kad prie Veliuonos stovėjo kita pilis, o pirmasis Bajerburgas lokalizuotinas kitur, Plokščių piliakalnyje. Pastarasis kol kas netyrinėtas, archeologinių duomenų apie jį, galima sakyti, nėra. Tokiais atvejais pirmiausia tenka remtis rašytiniais šaltiniais. Tad logiška, kad, pristatydamas savo nuomonę, G. Zabiela rašo, jog tokiam lokalizavimui

³⁷ DLUGOSSIIUS, J. Op. cit., s. 48.

³⁸ ALMONAITIS, Vytenis. *Vakarų Lietuva XIII–XV amžiuje*. Kaunas, 2013, p. 209–210. Neatsargiai remdamasis J. Długoszu, Fridbarką su Marienburgu maišė ne vienas autorius. Pavyzdžiui: BASANAČIUS, J. Op. cit., p. 93.

³⁹ Žr. 3-ią nuorodą. Galbūt šie šaltiniai suklaidino autorių, teigusį, kad Bajerburgas buvo atstatytas vietoje 1336 m. sugriauto Marienburgo, taigi 1337 m. prie Veliuonos tebuvo viena Vokiečių ordino pilis: NIKŽENTAITIS, Alvydas. *Gediminas*. Vilnius, 1989, p. 49.

⁴⁰ WIGAND von Marburg. *Die Chronik...*, S. 490; VYGANDAS Marburgietis. Op. cit., p. 84; WIGAND von Marburg. *Nova kronika...*, s. 198–199.

⁴¹ VYGANDAS Marburgietis. Op. cit., p. 281; *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. T. I. Sud. Zenonas BAUBONIS, Gintautas ZABIELA. Vilnius, 2005, p. 232.

⁴² 1368 m. netoli šios vietos, tik ne saloje, o ant dešiniojo Nemuno kranto, prie kol kas neidentifikuoto *Qwalke* upelio žiočių, Vokiečių ordinas pastatė antrąjį (naująjį) Marienburgą. Be kita ko apie tai rašoma: HERMANNUS de Wartberge. *Chronicon Livoniae*. In *SRP*. Bd. 2. Leipzig, 1863, S. 92; WIGAND von Marburg. *Die Chronik...*, S. 558, 709; VYGANDAS Marburgietis. Op. cit., p. 136, 306; WIGAND von Marburg. *Nova kronika...*, s. 350–351.

„neprieštarauja jokie turimi istoriniai duomenys“⁴³. Iš tikrųjų tam tikrų prieštaravimų esama.

Pirmiausia pažymėtina, kad Plokščių piliakalnis įrengtas daugiau nei 1 km nuo Nemuno kranto, Vaiguvo ir kito mažo upelio slėnių apsuptame aukštumos kyšulyje. Plaukiant laivu jis nepasiekiamas. Tuo tarpu šaltiniai liudija, kad kryžiuočiai į Bajerburgo statybvieta atplaukė laivais⁴⁴. Logiška, kad tokiu atveju piliai turėjo būti parinkta vieta prie upės, kad nereikėtų atsiplukdytų statybinių medžiagų, amunicijos ir kitko gabenti sausuma. Tai buvo neracionalu ir labai nesaugu.

Kitas dalykas, jog patys Vokiečių ordino pilių pavadinimai – Marienverderis, Rittersverderis, Gotesverderis – sako, kad jos buvo pastatytos upės salose. Ką tik minėtas Marienburgas taip pat stovėjo Romainių saloje. Trys išlikusios kryžiuočių statytų pilių vietos – Seredžiaus, Veliuonos ir Kalnėnų piliavietės – yra prie pat Nemuno. Visos jos įrengtos panašiai: tarp pagrindinės pilies dalies ir papilio yra griovys, greičiausiai naudotas kaip vidinis uostelis. Beje, Marienverderio atveju vidinis pilies uostas (*aquas intermedias*) minimas šaltiniuose. 1384 m. rudenį, nors Lietuvos kariuomenė buvo apgulusi pilį, kryžiuočiai sugebėjo į ją įplaukti savo laivais, kuriais atplukdė maisto, kitų reikmenų, papildė įgulą naujomis jėgomis, paėmė sužeistuosius ir vėl sėkmingai išplaukė⁴⁵.

Tiesa, ne visos kryžiuočių pilys stovėjo salose ar upių slėniuose. Pavyzdžiui, antrąjį Bajerburgą G. Zabiela įtikinamai lokalizavo Maštaičių (Narkūnų) piliakalnyje, kuris įrengtas ant aukšto Nemuno slėnio krašto⁴⁶. Tačiau jo papėdėje yra dviejų pylimų saugomas uostas. 2017 m. rudenį šio straipsnio autoriaus vykdytų stebėjimų duomenimis, jei Nemune vanduo aukštas, į jį ir dabar iš upės galima įplaukti valtimi. Raginės pilis taip pat buvo suręsta skalvių pilies vietoje, ant piliakalnio. Tačiau šis iškilęs prie pat kairiojo Nemuno kranto, tad kryžiuočių laivai galėjo švartuotis tiesiog pilies papėdėje⁴⁷.

Iš visų XIV a. Lietuvoje stovėjusių ir tiksliai ar bent apytikriai lokalizuotų Vokiečių ordino pilių tik viena – Kenigsburgas – buvo kiek toliau nuo pagrindinio vandens kelio Nemunu. Ji lokalizuojama Josvainių apylinkėse, Jasnagurgos dvarvietėje, Šušvės žiočių rajone. Arti Kenigsburgo buvo galima priplaukti Nevėžiu, bet šaltiniai liudija, kad reikmenys piliai daugiausia gabenti vežimais iš Kauno. Tokioje vietoje Kenigsburgą, matyt, siekdamas jį kontroliuoti, pastatė ir kryžiuočiams perdavė kunigaikštis Vytautas. Ordinui ši pilis nepatiko, kurį laiką joje rezidavęs žemaičių vaitas pirmai progai pasitaikius persikraustė į Dubysos pilį prie Nemuno⁴⁸.

⁴³ ZABIELA, G. Bajerburgo pilis..., p. 169.

⁴⁴ WIGAND von Marburg. Die Chronik..., S. 493–494; VYGANDAS Marburgietis. Op. cit., p. 85; WIGAND von Marburg. *Nova kronika...*, s. 204–205.

⁴⁵ WIGAND von Marburg. Die Chronik..., S. 625, 628, 630; ANNALISTA Thorunensis vs DETMAR von Lübeck vs JOHANN von Posilge. Chronik..., S. 135–136.

⁴⁶ *Lietuvos piliakalniai. Atlasas...*, t. II, p. 398–401.

⁴⁷ ALMONAITIS, Vytenis. Padavimai apie pietų Skalvos piliakalnius. I dalis. Raginės piliakalnis. *Rambynas*. 2017, nr. 2 (12), p. 10–15 (žiūrėti publikuojamą žemėlapių išskarpą).

⁴⁸ ALMONAITIS, Vytenis. *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais*. Kaunas, 1998, p. 152–157.

Koks svarbus kryžiuočiams buvo vandens kelias, sako Marienburgo išdininko knygoje ir kituose šaltiniuose išlikę duomenys apie 1406–1409 m. Seredžiaus piliavietėje stovėjusios Dubysos pilies aprūpinimą. Kone viskas, ko reikėjo jos egzistavimui, – statybinės medžiagos, amunicija, maistas, dažnai ir įgulos nariai – iš Prūsijos plukdyti laivais⁴⁹. Taigi galimybė pasiekti pilį saugiu vandens keliu buvo esminis veiksnys, į kurį atsižvelgdavo kryžiuočiai, parinkdami jai vietą. Tą patvirtina ir išlikusios Vokiečių ordino pareigūnų „ataskaitos“ apie 1406 m. vykdytą ekspediciją, kurios metu ieškota vietų naujoms pilims. Tuomet žvalgytos tik didelių upių – Nemuno ir Jūros – pakrantės, kitur nė nesidairyta⁵⁰.

Apibūdinamas Plokščių piliakalnį kaip galimą pirmojo Bajerburgo vietą, G. Zabiela pabrėžia, kad jis pasižymi didele, maždaug 1 ha ploto, aikštele ir tuo išsiskiria iš kitų žemutinėje panemunėje (žemiau Neries žiočių) esančių piliakalnių – lietuvių pilių – vietų⁵¹. Iš tikrųjų, Nemuno pakrantėse žemiau Kauno kito tokio didelio piliakalnio nėra, tačiau kituose Lietuvos regionuose panašių piliaviečių galima rasti ne vieną. Pavyzdžiui, Neries pakrantėje, žemiau Jonavos, dunkso Mažųjų Žinėnų piliakalnis, kurio aikštelė yra panašaus dydžio⁵². Papildomai pažymėtina, kad Plokščių piliakalnis menkai įtvirtintas. Aišku, gynybiniai įtvirtinimai gali būti sunaikinti, tačiau dabar matomas tik pietvakariniame piliakalnio kampe supiltas maždaug 25 m ilgio pylimas, už kurio yra gynybinis griovys. Pylimo aukštis nuo aikštelės paviršiaus – vos 1 m, nuo griovio dugno – apie 4 m⁵³. Tokie įtvirtinimai tikrai neprimena šaltiniuose „stipria“ vadinamos Vokiečių ordino tvirtovės vietos. Dar viena pastaba – šis piliakalnis, jei brėžiama tiesi linija, yra 6 km į vakarus nuo Veliuonos piliakalnių, ir tai nelabai dera su šaltinių duomenimis, kad Bajerburgas buvo pastatytas „priešais“ Veliuoną.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad tikimybė, jog Plokščių piliakalnyje stovėjo Vokiečių ordino pirmoji Bajerburgo pilis, – minimali. Labiau tikėtina, kad piliakalnį įrėngė lietuviai, o ant jo stovėjusi pilis buvo svarbus atramos taškas Lietuvos kariuomenei⁵⁴. Galutinai visas abejones galėtų išsklaidyti archeologiniai šio kultūros paminklo tyrimai.

⁴⁹ ALMONAITIS, V. *Vakarų Lietuva...*, p. 219–221, 231–232, 234–238 ir kt.

⁵⁰ *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430* (Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia, t. 6). Coll. Antoni PROCHASKA. Cracoviae, 1882, Nr. 351, p. 134–136.

⁵¹ ZABIELA, G. Bajerburgo pilis..., p. 168–169.

⁵² *Lietuvos piliakalniai. Atlasas...*, t. I, p. 192–195.

⁵³ *Ibid.*, t. II, p. 406–407.

⁵⁴ Veliuonos apylinkėse yra ir daugiau piliakalnių ant kurių, tikėtina, XIV a. stovėjo lietuvių pilys – Gystėnų (Antkalnės, Naujokų), Kubilių, Dulinčiškių, Žuklių, Joginiškių. Plačiau apie juos: *Lietuvos piliakalniai. Atlasas...*, t. I, p. 216; t. II, p. 390, 394, 416; *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. T. IV. Sud. Zenonas BAUBONIS, Gintautas ZABIELA. Vilnius, 2017, p. 94.

Ar pirmasis Bajerburgas lokalizuotinas Veliuonos Pilaitėse? Argumentai prieš ir už

Tęsiant diskusiją, galima aptarti argumentus, kuriais remiantis buvo atmesta hipotezė, jog pirmasis Bajerburgas stovėjo Veliuonos piliavietėje. Pirmasis iš jų – Pilaitės yra per mažos, jose rastos tik dviejų pastatų liekanos, čia nebūtų įmanoma sutalpinti didesnės įgulos⁵⁵.

Įvertinant šį teiginį pirmiausia pažymėtina, kad 1337 m. kryžiuočiai ir neturėjo galimybių pastatyti ypač stiprią tvirtovę, nes statybos vyko labai greitai. Mat žinoma, kad birželio 24 d. kunigaikštis Henrikas jau buvo Bavarijoje, iki kurios iš Prūsijos – maždaug 40 dienų kelio⁵⁶. Aišku, darbai galėjo būti pratęsti ir pilies „krikštateviui“ išvykus, tačiau birželio 15 d. Lietuvos kariuomenė jau pradėjo Bajerburgo apgulimą. Tad pilies statybos galėjo trukti tik maždaug mėnesį ar pusantro.

Čia taip pat verta prisiminti Vygando Marburgiečio duomenis apie Bajerburgo pilies įgulą. Kronikininko teigimu, ją sudarė 100 karių, 40 Ordino brolių, 40 šaulių, šiek tiek vitingų – notangų, sembų, kitų⁵⁷. Jeigu darysime prielaidą, kad iš viso prūsų vitingų buvo apie 30–40, kad čia neminimi įvairias ūkines funkcijas atlikdavę žmonės, tai visą įgulą sudarė iki 250 žmonių.

Koks buvo piliavietės plotas, pasakyti nebeįmanoma, nes didžioji jos dalis yra Nemuno nuplauta, išlikusi tik šiaurinė dalis, dviejų kalvelių galai. XIX a. pabaigoje Tado Daugirdo nubraižytoje schemoje matyti, kad tuomet piliavietė dar buvo didesnė⁵⁸, tačiau kiek ji tęsėsi šiaurės–pietų kryptimi, ar pietinėje dalyje kalvelės buvo platesnės, ir iš šio brėžinio pasakyti negalima. Tad bet kokie teiginiai – kad išliko pusė, trečdalis, ketvirtadalis piliavietės – būtų tik spėjimai.

Analogiškai reikia įvertinti duomenis apie pastatus. 1965 m. vykusios ekspedicijos metu A. Tautavičius vakarinėje kalvelėje (matyt, buvusiam papilyje) rado nedidelio ūkinio pastato liekanų, o rytinėje – maždaug 11 m pločio kelių aukštų iš rąstų ir molio suręsto pastato pamatus. Buvo ištirta 13 m ilgio išlikusi dalis. Kiek pastatas tęsėsi į pietus, nežinoma. A. Tautavičius spėjo, kad jis buvęs 40–50 m ilgio⁵⁹. G. Zabelos nuomone, tai nerealu, nes motuose dažniausiai stovėdavę apie 10 X 10 m dydžio pastatai. Tačiau kas paneigs, kad tirtasis pastatas tebuvo, tarkime, 14 m ilgio?

⁵⁵ ZABIELA, G. Bajerburgo pilis..., p. 167.

⁵⁶ VYGANDAS Marburgietis. Op. cit., p. 268.

⁵⁷ WIGAND von Marburg. Die Chronik..., S. 493; VYGANDAS Marburgietis. Op. cit., p. 85–86; WIGAND von Marburg. *Nova kronika...*, s. 204–205.

⁵⁸ TAUTAVIČIUS, A. Seniausia praeitis..., p. 73.

⁵⁹ TAUTAVIČIUS, A. Kryžiuočiai ties Veliuona..., p. 30.

Matyt, logiškiausia šiuo atveju būtų prielaidas apie pilies dydį ir tvirtumą grįsti išlikusių gynybinių įtvirtinimų matavimais. T. Daugirdo sudarytoje schemoje matyti pagrindinę pilies dalį juosę du gynybiniai grioviai ir pylimai. Tikėtina, kad už jų buvo įrengtas trečiasis griovys ir pylimas, nes 1846 m. rašę M. Balińskis ir T. Lipińskis minėjo tris įtvirtinimų žiedus⁶⁰. Vėliau dėl Nemuno potvynių ir žmonių veiklos gynybiniai įtvirtinimai gerokai sunyko, tačiau ir šiandien tebesimato kalvelės supantis griovys, kurio gylis – apie 5 m. Archeologinių tyrimų metu nustatyta, kad jis buvo gerokai gilesnis. Griovį juosia maždaug 1,5 m aukščio pylimas, už kurio žymus antrasis griovys. Iš antrojo pylimo likę tik fragmentai, tačiau galima išmatuoti, kad nuo vakarinės kalvelės krašto iki antrojo pylimo išorinio šlaito šiaurės rytų kryptimi yra maždaug 85 m atstumas. Išlikusios piliavietės dalies perimetras, jeigu žingsniuotume palei antrąjį pylimą – apie 290 m⁶¹. Jei darysime prielaidą, kad išliko trečdalis piliavietės (tai visai realu), o pietinė jos dalis atrodė panašiai kaip šiaurinė (nors ši galėjo būti platesnė), tai antrojo pylimo ilgis buvo apie 750 m! Greičiausiai egzistavęs trečiasis pylimas turėjo būti dar ilgesnis. Tokios piliavietės netinka vadinti maža, 250-ies vyrų įgula joje galėjo tilpti. Apibendrinant galima konstatuoti, kad nors pagrindinės pilies dalies plotas ir nebuvo labai didelis, bet jos gynybiniai įtvirtinimai pasižymėjo dydžiu ir buvo santykinai gerai įrengti. Minėtasis argumentas, kad Pilaičių piliakalnis yra per mažas pirmajai Bajerburgo piliai, yra neteisingas.

Antrasis G. Zabelos argumentas: tiriant Pilaites čia rasta 900 arbaletos ir 5 arkbalistos strėlių antgaliai, keli katapultos sviediniai, itin aukštoje temperatūroje susilydžiusio molio gabalų ir plytelių. Tai rodo, kad pilis buvo užimta šturmuojant, ją intensyviai apšaudžius ir padegus į griovius sumestą medieną. Tuo tarpu žinoma, kad Bajerburgą strateginiais sumetimais 1344 m. sudegino patys kryžiuočiai. Pilį evakuojant, joje negalėjo būti palikta daug inventoriaus, tuo tarpu Pilaitėse rasta daug įvairių daiktų⁶².

Pasveriant šį argumentą pirmiausia pažymėtina, kad G. Zabiela iš esmės rėmėsi A. Tautavičiaus teiginiais. Iš tikrųjų Pilaičių tyrėjas teigė, jog pilis buvo lietuvių užimta ir sudeginta, tačiau, remdamasis „kai kurių specialistų nuomone“, tik spėjo, jog itin aukšta degimo temperatūra galėjo susidaryti todėl, kad į degantį pastatą pateko karšto oro srovė iš šalies, kad pilies pastatas galėjo būti uždegtas, jo papėdėje sukrovus laužą⁶³. Visi šie teiginiai gali būti vertinami kritiškai. Gausus į pusiau medines, pusiau molines pilies sienas ir konstrukcijas susmigusių strėlių antgalių kiekis dar vienareikšmiškai nesako, kad pilis buvo užimta. Galimi ir kiti variantai. Radiniai liudija čia vykusias itin atkaklias kovas, ir tai sutampa su rašytinių šaltinių duomenimis. Vien

⁶⁰ BALIŃSKI, Michal; LIPIŃSKI, Tymoteusz. *Starożytna Polska*. T. III. Warszawa, 1846, s. 552.

⁶¹ Autoriaus 2019 m. balandžio 7 d. ir liepos 30 d. atliktų matavimų duomenys. Almonaičių šeimos archyvas.

⁶² ZABIELA, G. Bajerburgo pilis..., p. 167.

⁶³ TAUTAVIČIUS, A. Kryžiuočiai ties Veliuona..., p. 31.

tik 1337 m. Lietuvos kariuomenė pilį šturmo 22 dienas⁶⁴. Paskui pilis egzistavo dar septynerius metus, tad beveik neabejotina, kad puolimų būta ir daugiau. Kitu atveju kryžiuočiams nebūtų reikėję atsitraukti. Aukšta temperatūra nebūtinai turėjo susidaryti pilį padegus šturmo metu. Kaip sakyta, 1344 m. Bajerburgo pilį sudegino patys kryžiuočiai. Aišku, jie norėjo tvirtovę sunaikinti visiškai, kad lietuviai negalėtų pasinaudoti jų įrengtais statiniais ir įtvirtinimais. Tokiu atveju visai logiška pakurstyti gaisrą arba padegti pilį, kai sąlygos tam palankios – yra sausa ir pučia vėjas.

1965 m., tyrinėjant Pilaites, jose iš tikrųjų rasta daug įvairaus inventoriaus: apie 900 vinių, dvi girnapusės, trys kirviai, kelių spynų dalys, virimo trikojis, žeberklas ir t. t.⁶⁵ Tačiau pažymėtina, kad didelę dalį radinių sudaro statybai naudoti reikmenys – vynys, kilpvinės, apkalai, vyriai, kuriuos, evakuojant pilį, pasiimti buvo sunku ar neįmanoma. Daugelis daiktų yra sugedę ar sugadinti. Pavyzdžiui, stiklinės taurės, kurių duženų rasta, galėjo sudužti dar prieš gaisrą. Bet svarbiausias dalykas, kad iš rašytinių šaltinių mes nežinome, kokiomis aplinkybėmis kryžiuočiai pilį apleido. Vygando Marburgiečio kronikoje pasakyta tik tiek, kad „magistras Liuteris, palaikomas savo pareigūnų, rimtai apgalvojęs, sudegino pilį, vokiškai vadinamą Bavarijos pilimi, ir tuoj po to 1 mylia žemiau pastatydino kitą, kuri tuo pačiu vardu, t. y. Bavarijos pilimi, yra pavadinta“⁶⁶. Aišku, kad pilis buvo perkelta dėl lietuvių spaudimo. Pirmasis Bajerburgas galėjo būti apleistas ir sudegintas skubant, baiminantis Lietuvos kariuomenės apgulimo, o gal netgi prasidėjus puolimui.

Baigiant svarstymus, galima konstatuoti, kad minėtas antrasis argumentas kelia abejonių ir nėra toks svarus, kad remiantis juo būtų galima atmesti pirmojo Bajerburgo lokalizacijos Veliuonos piliavietėje galimybę.

Įvertinus teiginius „prieš“ dėl pirmojo Bajerburgo lokalizavimo Veliuonos piliavietėje, galima pateikti keletą papildomų argumentų „už“, kurie paremia šią seną hipotezę. Vygando Marburgiečio kronikoje pasakyta, kad „stipri pilis“ (t. y. Bajerburgas) buvo pastatyta netoli nuo Veliuonos. Olyvos kronikoje rašoma, kad Bajerburgas iškilo prie (*prope*) Veliuonos⁶⁷. Sambijos kanauninko tekste sakoma, kad didysis magistras ir Bavarijos kunigaikštis Henrikas pastatė pilį *Bayern* saloje priešais Veliuoną (*insula ex opposito Welov*)⁶⁸. Kaip žinoma, Veliuonos Pilaitės yra pakrantėje, ne saloje, bet jos seniau buvo apsuptos vandens pilnų gynybinių griovių, tad galėjo būti panašios į salą. Bet kuriuo atveju aišku, kad rašytiniai šaltiniai liudija, jog pirmasis Bajerburgas lokalizuotinas pačioje artimiausioje Veliuonos aplinkoje. Atstumas nuo Pilaičių

⁶⁴ WIGAND von Marburg. Die Chronik..., S. 493–494; VYGANDAS Marburgietis. Op. cit., p. 86, 223.

⁶⁵ TAUTAVIČIUS, A. Kryžiuočiai ties Veliuona..., p. 30; TAUTAVIČIUS, A. Seniausia praeitis..., p. 73.

⁶⁶ WIGAND von Marburg. Die Chronik..., S. 501; VYGANDAS Marburgietis. Op. cit., p. 89; WIGAND von Marburg. *Nova kronika...*, s. 214–215. Labiausiai tikėtina, kad antrasis Bajerburgas stovėjo ant Maštaičių (Narkūnų) piliakalnio. Plačiau apie tai: ZABIELA, G. Bajerburgo pilis..., p. 164, 169–170.

⁶⁷ Die ältere Chronik und die Schrifttafeln von Oliva..., S. 717; Die Chroniken von Oliva und Bruchstücke alterer Chroniken..., S. 613.

⁶⁸ CANONICUS Sambiensis. Op. cit., S. 281.

iki Veliuonos piliakalnių – tik maždaug 2,5 km, tad jų vieta idealiai atitinka nurodytąją šaltiniuose.

Vygando Marburgiečio kronikoje rašoma, jog Bajerburgą norėjęs išduoti vitingas, kuris „pranešė lietuvių karaliui, kad toji pilis esanti medinė, ne per geriausiai sutvirtinta moliu“⁶⁹. Tai sutampa su Veliuonos Pilaičių archeologinių tyrinėjimų duomenimis, kurie liudija, kad pilies sienos iš tikrųjų buvo suręstos iš ažuolinių rąstų, gausiai naudojant molį su įvairiomis priemaišomis⁷⁰.

Verta pateikti ir vieną visai naują argumentą. 2015 m. kairiajame Nemuno krante, lygiai priešais Veliuonos Pilaites, buvo rastas Kubilių piliakalnis⁷¹. Lietuvos piliakalnių atlaso IV tomo sudarytojai spėjo, kad jis įrengtas 1337 m., kai Lietuvos kariuomenė šturmavo kitapus Nemuno stovėjusią Vokiečių ordino pilį⁷². Tikėtina, kad galėjo būti ir kitaip: kadangi pirmasis Bajerburgas 1337 m. liko neužimtas, Lietuvos kariuomenė stengėsi užblokuoti jį, pastatydama priešais savo pilį. Bet kuriuo atveju piliakalnio atradimas dar labiau sureikšmina aptartą Veliuonos piliavietę, kurioje turėjo stovėti viena iš svarbiausių kryžiuočių pilių. Kažin ar lietuviai būtų statę savo pilį priešais Ordino pilį, kuri nė neminama rašytiniuose šaltiniuose.

132

Išvados

XIV a. rašytiniuose šaltiniuose, kuriuose aprašomi 1336–1337 m. įvykiai žemutinėje panemunėje (žemiau Neries žiočių), minimos tik dvi Vokiečių ordino Veliuonos apylinkėse pastatytos pilys: Bajerburgas ir Marienburgas. Pastarasis lokalizuojamas į rytus nuo Veliuonos, tad į vakarus nuo jos esančioje kryžiuočių piliavietėje, vadinamoje Pilaitėmis, turėjo stovėti kita Vokiečių ordino pilis. Greičiausiai tai buvo pirmasis Bajerburgas.

G. Zabelos hipotezei, kad pirmojo Bajerburgo pilis stovėjo ne Veliuonos piliavietėje, o Plokščių piliakalnyje, be kita ko, prieštarauja rašytinių šaltinių duomenys apie pilies pastatymo aplinkybes ir būdingas Vokiečių ordino tvirtovių vietas. Jos statytos taip, kad būtų pasiekiamos vandens keliu, o Plokščių piliakalnis yra tolokai nuo Nemuno. Tikimybė, kad pirmasis Bajerburgas stovėjo ant šio piliakalnio, – minimali.

Argumentai, kuriais remiantis buvo paneigta Bajerburgo lokalizavimo Veliuonos piliavietėje hipotezė, laikytini nepakankamai svariais. Remiantis vien jais, tokia galimybė negali būti atmesta.

⁶⁹ WIGAND von Marburg. Die Chronik..., S. 493; VYGANDAS Marburgietis. Op. cit., p. 85; WIGAND von Marburg. *Nowa kronika...*, s. 204–205.

⁷⁰ TAUTAVIČIUS, A. Kryžiuočiai ties Veliuona..., p. 30.

⁷¹ STONČIUS, Darius; BAUBONIS, Zenonas; ZABIELA, Gintautas. 2015 m. Lietuvoje surasti nežinomi piliakalniai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2015 metais*. Vilnius, 2016, p. 440–441.

⁷² *Lietuvos piliakalniai. Atlasas...*, t. IV, p. 94–95.

Kontrargumentai ir papildomi nauji argumentai leidžia konstatuoti, jog senoji hipotezė, kad pirmasis Bajerburgas stovėjo Veliuonos piliavietėje, turi būti „reabilituota“. Veliuonos Pilaitės yra labiausiai tikėtina šios Vokiečių ordino pilies vieta. Su ja sietini 1337-ųjų istoriniai įvykiai – Trakų kunigaikščio žūtis, pirmasis lietuvių vėliavos paminėjimas ir kiti.

Veliuonos piliavietė yra ypatinga istorine verte pasižymintis kultūros paminklas, kurio tolesni istoriniai ir archeologiniai tyrimai gali atskleisti reikšmingų Lietuvos istorijai faktų.

Padėka

Autorius dėkoja kolegai Dainiui Elertui už nuorodą į šiam straipsniui aktualią literatūrą, kolegei Justinai Daunorienei – už konsultacijas verčiant vidurinės vokiečių aukštaičių kalbos terminus, Sauliui Kvietkai – už Veliuonos piliavietės nuotraukas iš oro.

Straipsnyje naudoti publikuoti šaltiniai

- Die ältere Chronik und die Schrifttafeln von Oliva. In *Scriptores rerum Prussicarum*. Bd. 1. Hrsg. von Max TÖPPEN, Theodor HIRSCH, Ernst STREHLKE. Leipzig, 1861, S. 649–805.
- ANNALISTA Thorunensis vs DETMAR von Lübeck vs JOHANN von Posilge. Chronik. In *Scriptores rerum Prussicarum*. Bd. 3. Hrsg. von Max TÖPPEN, Theodor HIRSCH, Ernst STREHLKE. Leipzig, 1866, S. 57–464.
- CANONICUS Sambiensis. Epitome gestorum Prussie. In *Scriptores rerum Prussicarum*. Bd. 1. Hrsg. von Max TÖPPEN, Theodor HIRSCH, Ernst STREHLKE. Leipzig, 1861, S. 272–290.
- Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans = Gedimino laiškai*. Sud. S. C. ROWELL. Vilnius, 2003.
- Die Chroniken von Oliva und Bruchstücke alterer Chroniken. In *Scriptores rerum Prussicarum*. Bd. 5. Hrsg. von Max TÖPPEN, Theodor HIRSCH, Ernst STREHLKE. Leipzig, 1874, S. 591–648.
- Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430* (Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia, t. 6). Coll. Antoni PROCHASKA. Cracoviae, 1882.
- DLUGOSSIIUS, Joannis. *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*. Lib. 9. Varsaviae, 1978.
- Preußisches Urkundenbuch*. Bd. III. Lfg. 3: 1335–1341. Hrsg. von Max HEIN. Marburg, 1975.
- HERMANNUS de Wartberge. Chronicon Livoniae. In *Scriptores rerum Prussicarum*. Bd. 2. Hrsg. von Theodor HIRSCH, Max TÖPPEN, Ernst STREHLKE. Leipzig, 1863, S. 9–178.
- Schlussrede einer Uebersetzung des Buches Hiob. In NICOLAUS v. Jeroschin. *Di Kronike von Pruzinlant*. In *Scriptores rerum Prussicarum*. Bd. 1. Hrsg. von Max TÖPPEN, Theodor HIRSCH, Ernst STREHLKE. Leipzig, 1861, S. 646–647.
- STRYJKOWSKI, Maciej. *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszyskiej Rusi*. T. I. Warszawa, 1846.
- VYGANDAS Marburgietis. *Naujoji Prūsijos kronika*. Moksl. red. Kęstutis GUDMANTAS. Vilnius, 1999.
- WIGAND von Marburg. Die Chronik. In *Scriptores rerum Prussicarum*. Bd. 2. Hrsg. von Theodor HIRSCH, Max TÖPPEN, Ernst STREHLKE. Leipzig, 1863, S. 429–662.
- WIGAND von Marburg. *Nowa kronika pruska*. Red. Sławomir ZONENBERG, Krzysztof KWIATKOWSKI. Toruń, 2019.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

- ALMONAITIS, Vytenis. Padavimai apie pietų Skalvos piliakalnių. I dalis. Ragainės piliakalnis. *Rambynas*, 2017, nr. 2 (12), p. 10–15.
- ALMONAITIS, Vytenis. *Vakarų Lietuva XIII–XV amžiuje*. Kaunas, 2013.
- ALMONAITIS, Vytenis. *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais*. Kaunas, 1998.
- Bajerburgas. *Lietuvių enciklopedija*. T. II. Boston, 1954, p. 51.
- BALIŃSKI, Michał; LIPIŃSKI, Tymoteusz. *Starożytna Polska*. T. III. Warszawa, 1846.
- BARONAS, Darius. Kariuomenė. In BARONAS, Darius; DUBONIS, Artūras; PETRAUSKAS, Rimvydas. *Lietuvos istorija*. T. 3: XIII a. – 1385 m. *Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*. Vilnius, 2011, p. 374–389.
- BASANAIVIČIUS, Jonas. *Rinktiniai raštai*. Sud. Danutė KRIŠTOPAITĖ. Vilnius, 1970.
- BATŪRA, Romas. Lietuvos karaliaus Gedimino kova prie Bajerburgo (Veliuonos) ir žūtys problema. *Istorija*, 2002, t. 54, p. 28–33.
- BATŪRA, Romas. Veliuona – Lietuvos gynybos skydas kare su Kryžiuočių ordinu. In *Veliuona* (Lietuvos valsčiai, kn. 7). Sud. Vida GIRININKIENĖ, Povilas KRIKŠČIŪNAS, Irena SELIUKAITĖ. Vilnius, 2001, p. 78–111.
- GUDAVIČIUS, Edvardas. Ką reiškė „ugninė ietis“ (*telum igneum*) Vygando kronikoje? *Lietuvos istorijos metraštis*. 1984 metai. Vilnius, 1985, p. 78–80.
- GUDAVIČIUS, Edvardas. Kas žuvo 1337 m. prie Bajerburgo? *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, serija A*, 1984, t. 4 (89), p. 92–99.
- IVINSKIS, Zenonas. *Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*. Roma, 1978.
- KULAKOV, Vladimir. Dlinnye valy Sambii. *Res Humanitariae*, 2018, t. 23, p. 11–21.
- LEXER, Matthias. *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. 37. Aufl. Leipzig, 1986.
- Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Sud. Zenonas BAUBONIS, Gintautas ZABIELA. T. I–II. Vilnius, 2005; T. IV. Vilnius, 2017.
- NARBUTAS, Teodoras. *Lietuvių tautos istorija*. T. IV. Vilnius, 1997.
- NIKŽENTAITIS, Alvydas. Dar kartą apie tai „Kas žuvo prie Bajerburgo?“ *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, serija A*, 1987, t. 1 (98), p. 31–43.
- NIKŽENTAITIS, Alvydas. *Gediminas*. Vilnius, 1989.
- P[AUNKS]NIS, K[azys]. Bajerburgas. *Lietuviškoji enciklopedija*. T. II. Kaunas, 1934, p. 700–701.
- POKROVSKII, Fedor. *Arkheologicheskaja karta Kovenskoj gubernii*. Vil'na, 1899.
- POŁUJAŃSKI, Aleksander. *Wędrówki po gubernii Augustowskiej w celu naukowym odbyte*. Warszawa, 1859.
- STONČIUS, Darius; BAUBONIS, Zenonas; ZABIELA, Gintautas. 2015 m. Lietuvoje surasti nežinomi piliakalniai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2015 metais*. Vilnius, 2016, p. 439–449.
- TAUTAVIČIUS, Adolfas. Kryžiuočiai ties Veliuona. *Mokslas ir gyvenimas*, 1965, nr. 10, p. 29–31.
- TAUTAVIČIUS, Adolfas. Seniausia praeitis. In *Veliuona* (Lietuvos valsčiai, kn. 7). Sud. Vida GIRININKIENĖ, Povilas KRIKŠČIŪNAS, Irena SELIUKAITĖ. Vilnius, 2001, p. 63–77.
- VJŪKAS-KOJELAVIČIUS, Albertas. *Lietuvos istorija*. Vilnius, 1988.
- VOIGT, Johannes. *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*. Bd. 4: *Die Zeit von der Unterwerfung der Preussen 1283 bis zu Dieterichs von Altenburg Tod 1347*. Königsberg, 1830.
- ZABIELA, Gintautas. Bajerburgo pilis. *Lietuvos archeologija*, 2005, t. 28, p. 163–174.
- ZABIELA, Gintautas. Castle warfare between Lithuania and the Order in Lower Panemunė in the late Middle Ages. In *Castella Maris Baltici*, 6, 2001: *Reports of Symposium* (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae, VII). Ed. by Albinas KUNCEVIČIUS. Vilnius, 2004, pp. 211–218.
- ZABIELA, Gintautas. Nuo medinės prie mūrinės pilies (Motai Europoje ir Lietuvoje). In *Lietuvos pilių archeologija*. Sud. Jonas GENYS, Vladas ŽULKUS. Klaipėda, 2001, p. 9–41.

1 priedas

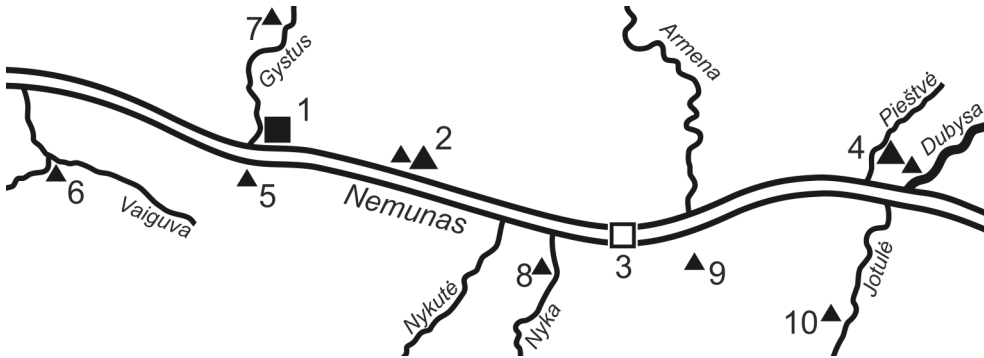
Konrado Geseleno išverstas Vygando Marburgiečio kronikos tekstas		Casparo Schützo išrašai iš Vygando Marburgiečio kronikos originalo	
Lotynų kalba	Lietuvių kalba	Vokiečių kalba	Lietuvių kalba
Intrante anno 1338 frater Theoderikus de Aldenburg, dux Bavarie Hinricus et alii multi navigio in magna copia veniunt in Lithwaniam in quendam insulam prope Welym, ubi circumsepiunt se, duas domos ibidem erigunt, de quibus se defendunt.	1338 metų pradžioje brolis Dietrichas von Altenburgas, Bavarijos kunigaikštis Henrikas ir daugelis kitų, plaukdami laivais, vyksta į vieną salą arti Veliuonos, kur apsitveria. Stato tenai du [pilies] pastatus, iš kurių ginasi.	Mit dieser hulffe zog der hohmeister gegen die vnchristen, welche fur diesem sein volk von dem baw zu Marienburg abgedrieben, verheerete der feinde landt weit vnd breit vnd lies das haus verfertigen vnd also besetzen, das die besatzung vnd einwohner der feinde anlauff wol aussitzen kunten;	Su šia pagalba didysis magistras patraukė prieš nekrikštus ir skersai išilgai nuniokojo priešų kraštą, nes tie buvo nuviję jo kariuomenę, stačiusią Marienburgą. Ir įsakė šią pilį užbaigti ir apginkluoti, kad įgula bei gyventojai galėtų patikimai atremti priešų antpuolį.
Et aliam fortem domum erexit prope, in cuius propugnaculo 100 bellicosos statuit, sed et 40 animosos fratres cum totidem sagittariis ordinavit ad utilitatem domus. Multos quoque wytingos pro custodia et vigilia circumordinavit preter Nathangos et Sambienses.	Netoliese pastato dar kitą stiprią pilį, kurios įtvirtinimams davė 100 karių, o [dar] pilies reikalui paskyrė 40 smarkių brolių su tokiu pat skaičiumi šaulių. Be notangų ir sembų, paskyrė taip pat daug vitingų apsaugai ir apylinkių žvalgymui.	Darnach bevestigt er aufs new das haus Beiern vnd legte eine starcke besatzung dorein. Mit dem vbrigen volcke streiffet er in Littawen weit vnd breit vnd brachte viel gefangene vnd grosze beute mit sich,	Paskui jis naujai sutvirtina Bajerburgo pilį ir ten palieka stiprią įgulą. Su likusia kariuomene jis plačiai niokoja Lietuvą ir parsiveda su savimi daug belaisvių bei parsigabena didelį grobį.
	(fragmentas praleistas)	Darnach lies er doselbst an den grentzen drei grosze schüttungen machen vnd plockheuser auffschlagen, die er mit graben vnd schantzen also versorgete, das die Littawen desselben orts auf Samland nicht mehr so leichtlich ausfallen kunten.	Paskui jis įsakė ten prie [krašto] sienų supilti tris didelius gynybinius įtvirtinimus ir surėsti bokštus, kuriuos apjuosė grioviais ir pylimais, kad lietuviai negalėtų lengvai užpulti tos Sembos vietos.

Konrado Geseleno išverstas Vygando Marburgiečio kronikos tekstas		Casparo Schützo išrašai iš Vygando Marburgiečio kronikos originalo	
Lotynų kalba	Lietuvių kalba	Vokiečių kalba	Lietuvių kalba
Tandem duo maligni wytingenses cum aliis descenderunt castrum volentes ipsium tradere ir manu regis.	Tuo laiku du pikti vitingai nusileido su kitais iš pilies, norėdami ją išduoti į karaliaus [Gedimino] rankas.	Mitlerweil do die creutzherren vermeineten, sie wehren nuhn kegenst die vnchristen in yhren vestungen wol verwahret, weren sie schier in solch vngluck geraten, das yhren sachen hette sollen einen grossen stosz geben, vnd zwar doher, do sie sichs am wenigsten her vermuteten. Auf dem hause Beiern in der besatzung waren zweene wittinge eines namens, ehrvergessene bösewichte, getauffte Preuszen; die machten mit einander einen argen bösen anschlag, wie sie die vestung den Littawen verrathen wolten...	Tuo tarpu, kai kryžiuočiai manė ešą dabar savo tvirtovėse saugūs nuo nekrikštų, vos nepateko į tokią nelaimę, kad galėjo gauti didelį smūgį, ir būtent iš ten, iš kur mažiausiai tikėjosi. Bajerburgo pilies įguloje buvo du vadinamieji vitingai, pakrikštyti prūsai, pamiršę garbę nenaudėliai. Jie abu sudarė niekšišką sąmokslą išduoti pilį lietuviams...

Vygando Marburgiečio kronikos tekstų (Konrado Geseleno vertimo ir Casparo Schützo išrašų) apie 1337 m. įvykius prie Veliuonos palyginimo lentelė.

Tekstai paimti iš: *Scriptores rerum Prussicarum*. Bd. 2. Leipzig, 1863, S. 492–494. Lietuviški tekstai patikslinti autoriaus, tačiau paimti iš: VYGANDAS Marburgietis. *Naujoji Prūsijos kronika*. Moksl. red. Kęstutis GUDMANTAS. Vilnius, 1999, p. 85, 221–222.

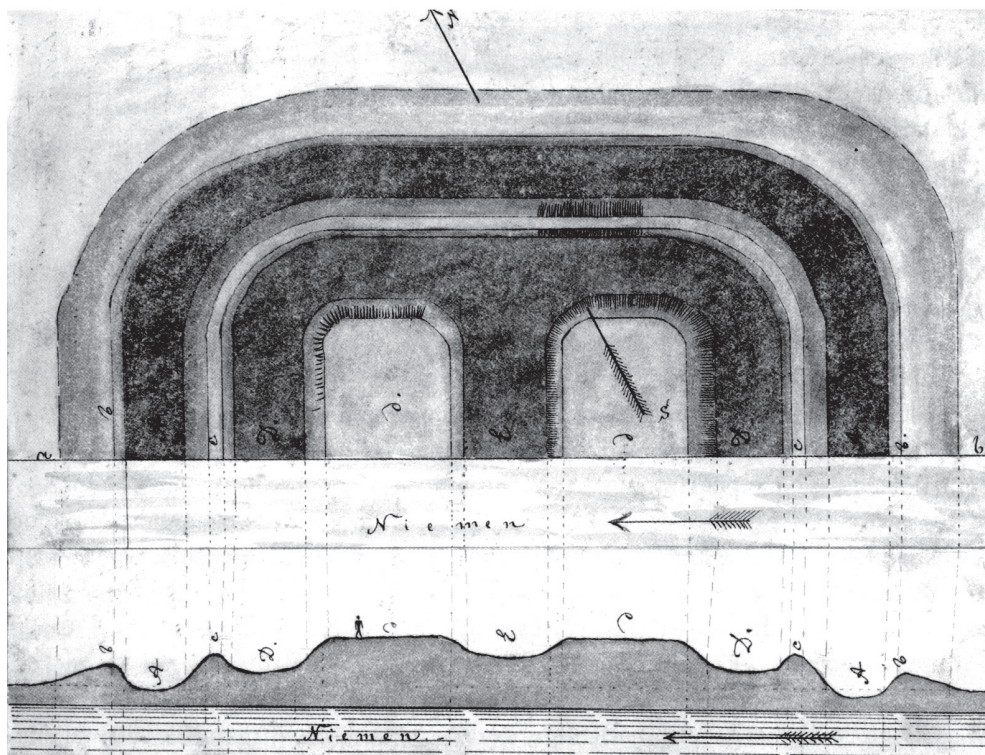
2 priedas

Lietuvių ir Vokiečių ordino pilys Veliuonos apylinkėse 1337 m. Skaičiais pažymėta: 1 – Veliuonos piliavietė, vadinama Pilaitėmis, – labiausiai tikėtina Vokiečių ordino pirmosios Bajerburgo pilies vieta; 2 – Veliuonos piliakalnis ir papilys – lietuvių Veliuonos pilies vieta; 3 – apytikrė Romainių salos ir Vokiečių ordino Marienburgo pilies vieta; 4 – Seredžiaus piliakalnis ir papilys – lietuvių Pieštvės pilies vieta; 5 – Kubilių piliakalnis – tikėtina, apie 1337 m. pastatytos ir blokuoti pirmąjį Bajerburgą skirtos lietuvių pilies vieta; 6, 7, 8, 9, 10 – Plokščių, Gystėnų (Antkalnės, Naujokų), Dulinčiškių, Žuklių ir Joginiškių piliakalniai – galimai 1337 m. stovėjusių lietuvių pilių vietos. Schemą sudarė straipsnio autorius, braižė Domantas Almonaitis.

3 priedas

138

Tado Daugirdo XIX a. pabaigoje sudarytas Veliuonos piliavietės, vadinamos Pilaitėmis, planas. Iliustracija iš knygos: *Veliuona* (Lietuvos valsčiai, kn. 7). Sud. Vida GIRNINKIENĖ, Povilas KRIKŠČIŪNAS, Irena SELIUKAITĖ. Vilnius, 2001, p. 73. Originalas saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje, f. 1, b. 397, l. 295.

4 priedas

Veliuonos piliavietės žvelgiant iš oro, iš šiaurės rytų pusės. Sauliaus Kvietkos nuotrauka. 2019 m.

5 priedas

Veliuonos piliavietės gynybiniai įtvirtinimai, žvelgiant iš vakarų. Kairėje matomas žmogus stovi ant antrojo gynybinio pylimo likučių. Vytenio Almonaičio nuotrauka. 2019 m.

THE FIRST SITE OF BAYERBURG: CONSIDERATIONS ON THE SITING OF WHAT WAS TO BE THE CAPITAL OF CONQUERED LITHUANIA

Vytenis Almonaitis

Summary

Written sources mention dozens of Teutonic Order castles in the current Republic of Lithuania. Only three of them, Georgenburg (the third Bayerburg), Dubysenburg and the second Bayerburg, appear to have been successfully localised, and identified with the surviving castles of Kalnėnai and Seredžius, and the hill-fort of Maštaičiai (Narkūnai). The sites of Marienwerder, Gotteswerder and Königsburg castles are also known, but these castles have disappeared completely. The further localisation of the Teutonic Order's castles is an important goal for historians. Using a variety of methods, the article deals with the localisation of the first Bayerburg Castle, leaving aside any discussion about the second and third Bayerburg castles, which were built later and in different sites.

The first Bayerburg was built by the Teutonic Order in 1337, after organising an extensive military expedition that involved, inter alia, Henry, the Duke of Bavaria, in whose honour the castle was named Bayerburg. Supported by the Emperor Louis IV (the Bavarian), the Crusaders intended Bayerburg to eventually be the capital of conquered Lithuania, and the pastoral centre of the future archdiocese.

Shortly after the castle was built, it was besieged by Lithuanian troops led by Grand Duke Gediminas himself. The battle at Bayerburg lasted for about three weeks. While attacking the castle, the 'Duke of Trakai' was killed. For a period of time, the opinion prevailed that this referred to Gediminas. However, historians now believe that it was actually a sub-monarch, a man of the second rank in the state, who was killed. Bayerburg withstood the siege, and was used by the Crusaders for another seven years, before they decided to abandon the position and burned the castle themselves.

A variety of written sources mention the first Bayerburg, but its most extensive description was provided by the Teutonic chronicler Wigand of Marburg, or to be more precise, by Konrad Geselen, who made a translation of the chronicle into Latin in 1464, and the Gdansk chronicler Caspar Schütz, who produced some extracts from the currently missing original in the 16th century. Historians have been talking about the first Bayerburg since the time when the chronicle by Maciej Strykowski, the first printed historical account of the Grand Duchy of Lithuania, came out in 1582. By the 19th century, historians were already trying to localise Bayerburg. Michał Baliński and Tymoteusz Lipiński, the authors of *Starożytna Polska* (Ancient Poland, published in 1846), believed that it stood on the site of a castle a quarter of a mile from Veliuona. Kazys Pauksnis put forward this hypothesis again in the period between the two world wars. In the Soviet period, the notion prevailed that Bayerburg should be localised on the site of Veliuona Castle, known as Pilaitės. Archaeological research conducted by Adolfas Tautavičius in 1965 confirmed that a Teutonic Order castle had actually stood there in the first half of the 14th century. Later, much was written about Bayerburg, but the issue of its localisation was not addressed any more. The situation changed with the publication of several articles by the archaeologist Gintautas Zabiela in 2004 and 2005. Criticising the prevailing opinion, Zabiela put forward a new hypothesis that Bayerburg Castle should be localised at Plokščiai hill-fort.

Zabiela based his opinion, among other things, on the fact that the Teutonic Order built three castles by the River Nemunas in 1337: Marienburg, Bayerburg and a third unnamed castle. He identified this unnamed castle as the aforementioned Veliuona. This was based on an extract that Caspar Schütz once made from the Chronicle of Wigand of Marburg, which, when giving an account of events near Veliuona, actually mentions three fortifications (*schüttungen* in the source), built at the behest of the Grand Master of the Teutonic Order. However, a close examination of the chronicle shows that these objects were built elsewhere, on the outskirts of Samland. In fact, Wigand mentions only two castles built near Veliuona in 1337, Bayerburg and Marienburg. The latter is known to have stood to the east of Veliuona. Another castle of the Teutonic Order should have been built to the west of the town. This was probably the first Bayerburg.

Although it is unlikely, let us assume that written sources do not mention all the castles built by the Teutonic Order. Thus, Zabiela's hypothesis that another castle stood near Veliuona, and that the first Bayerburg should be located at Plokščiai hill-fort, should be discussed further. Plokščiai hill-fort is about one kilometre from the River Nemunas, and is not accessible by boat. Meanwhile, the Crusaders are known to have come to the site of the future Bayerburg by boat. Written sources and the locations of the surviving castles show that almost all the Teutonic Order's castles in Lithuania were built either on islands or along the banks of the River Nemunas, an important waterway at the time. Therefore, it is hardly probable that the first Bayerburg Castle stood on Plokščiai hill-fort.

The hypothesis that the first Bayerburg stood on the site of Veliuona Castle has been rejected by several arguments. One of them was the size of the site: it was allegedly too small for the castle to accommodate a large garrison. In fact, the actual size of the site is impossible to measure, since most of it has been washed away by the River Nemunas. However, measuring the remaining fortifications shows that the second row of walls could have been as much as 750 metres in length. This was not a small castle at all.

Another argument is the fact that 900 crossbow heads, five arrowheads, and pieces of clay melted at extremely high temperatures were found during the excavation of the site of Pilaitės. All this says that the castle was taken in an attack after being set on fire. Meanwhile, Bayerburg was burnt down by the Crusaders in 1344. The abundance of arrowheads stuck into the castle walls and structures does not necessarily mean that the castle on this site was taken. These findings testify to the fierce fighting that took place here, which is confirmed by written sources. The high temperatures did not necessarily form after the attackers set the castle on fire. Abandoning the castle, the Crusaders apparently wanted to destroy it completely, and therefore set it on fire. Therefore, Zabiela's arguments are not strong enough to deny the possibility for identifying the first Bayerburg Castle with the Veliuona Castle site. Moreover, new arguments can be made to support the previous hypothesis. In 2015, Kubiliai hill-fort was discovered on the left bank of the River Nemunas, just opposite the Pilaitės of Veliuona. This is evidence that the Lithuanians built their own castle, which was supposed to block the Teutonic Order's castle in front of it. It is more likely that the Lithuanians decided to block a significant fortress, Bayerburg, than a castle, which is not even mentioned in written sources.

All this shows that the previous interpretation according to which Bayerburg should be localised in the site of Veliuona Castle should be 'reinstated'. The Pilaitės of Veliuona was most likely the site of the Teutonic Order's castle.